

ІСТОРИЧНА ОБ'ЄМНО-РОЗПЛАНУВАЛЬНА СТРУКТУРА МІСТА ГАЛИЧА XVI–XVIII ст.

Сформована в XVI–XVIII ст. об'ємно-розпланувальна структура міста Галича є відображенням європейських містобудівних теорій і репрезентує перехідний архітектурно-планувальний уклад ідеального міста з нерегулярною схемою абрису плану, який поєднує елементи середньовіччя і ренесансу і потребує розроблення та впровадження конкретних програм з охорони та збереження історичного середовища, яке перебуває під загрозою знищення.

Ключові слова: Галич, об'ємно-розпланувальна структура, середмістя, ринкова площа.

Сучасний Галич — місто, повторно засноване на новому місці при дорозі зі Львова на Покуття, в усті Лукви, де вона впадає у Дністер. Датується він від часу закладення нового замку, спочатку дерев'яного, пізніше мурованого. У другій половині XIV ст. він сконцентрував навколо себе людність княжого Галича, що дало поштовх до його локації на новому місці на магдебурзькому праві¹. В адміністративній структурі Речі Посполитої Галич був столицею Галицької землі (однієї з п'яти земель Руського воєводства).

1374 р. князь Володислав Опольський вперше надав містові магдебурзьке право,² а 1429 р. Володислав Ягайло поновив його. Дальші

¹ Peleński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych / J. Peleński. — Kraków : Akademia Umiejętności, 1914. — S. 194.

² Wierzbowski T. Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsovie dsi asservantur, contexuit indicesque adiecit Theodorus Wierzbowski / T. Wierzbowski. — Varsoviae, 1915. — V. 3 : Acta vicecancellariorum, 1533–1548 — P. 4 : Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548). — S. 359. — №276.

привілеї надавали місту Сигізмунд Старий та Сигізмунд Август³. Проте ознаки магдебурзького права прослідковуються раніше, наприклад, 1367 р., коли король Казимир III наказав виділити земельну ділянку для ордену францисканців, які обрали місце на ринку⁴.

Історичне ядро сучасного Галича, розташоване на місці частини давнього Галича, функціонувало орієнтовно з 1238–1239 рр., як торгова площа поблизу пристані на Дністрі. Квартали, які її оточували, призначалися для іноземних купців⁵. У другій половині XIV ст. приринкові квартали заселили галицькі купці – караїми і євреї⁶.

Територія локаційного Галича із західної сторони обмежувалась р. Луквою, з півночі – р. Дністром, зі сходу – Замковою горою зі Старостинським замком. У центрі середмістя на осі північ – південь, з незначним відхиленням, розташовувався ринок видовженої чотирикутної форми. Площа мала форму «довгого» ринку при Т-подібному розгалуженні двох доріг, які вели до трьох міських брам. Ринкові квартали розташовувались вздовж двох довгих та короткої північної сторін ринку. Ринкова забудова при заснуванні, ймовірно, була одноповерхова, окремо розташована, пізніше частково блокована. До 1785 р. в центральній частині ринкової площі існувала дерев'яна ратуша⁷.

У північно-східній частині ринкового кварталу з часів княжого Галича розташовувалась церква Різдва Христового (XIII–XV ст.)⁸, яку

³ Brzezina K. Kościół parafialny P. W. Wniebowzięcia Najśw. Panny Marii w Haliczu / K. Brzezina // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego. Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. – Kraków, 2006. – Т. 14. – S. 53–72.

⁴ Могитич Р. Головна площа Галича / Р. Могитич // Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”. – Львів, 2004. – № 14. – С. 12–15; Пеленський Й. Таємниці столярного града / Й. Пеленський // Літопис Червоної Калини. Історико-краєзнавчий часопис. – 1999. – № 6. – С. 36–41.

⁵ Могитич Р. Назв. праця. – С. 12–15.

⁶ Пеленський Й. Назв. праця. – С. 36–41.

⁷ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1882. – Т. 3. – S. 18; Могитич Р. Назв. праця. – С. 12–15.

⁸ Вуйцык В. С. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. Иллюстрированный справочник-каталог : В 4 т. / В. Вуйцык, Курмакова В. И. – К. : Будівельник, 1984. – Т. 2. – С. 224; Федунків З. Таємниці Галицької церкви Різдва Христового / З. Федунків // Літопис Червоної Калини. – 1994. – С. 42–45.

неодноразово перебудовували; сучасного вигляду вона набула під час перебудови 1757 р.⁹ (*л. 1*). На трьох приринкових парцелях перед нею існували костьол і кляштор Святого Христа францисканців (первісно дерев'яні)¹⁰, які були знищені під час татарських наїздів 1575 і 1595 рр. та відбудовані перед 1632 р. у вигляді костьола, конвенту і каплиці Непорочної Панни Марії¹¹. Після скасування 1787 р. ордену францисканців костьол і каплицю розібрали, а пізніше у приміщеннях кляштору містилися школа і магістрат¹². (*л. 2*).

При південному наріжнику ринкової площі біля підніжжя Замкової гори 1427 р. спорудили головний храм латинської парафії Галича, перенесеної із костьола Святого Станіслава (первісно церкви Святого Пантелеймона (1194 р.)) на сучасне місце біля ринку¹³, до ділянки, де стояла церква (ймовірно) Воскресіння¹⁴. Це парафіяльний римо-католицький костьол Вознесіння Найсвятішої Панни Марії, до 1710 р. – дерев'яний. На його місці в 1710–1785 рр. споруджено мурований (реставрація – 1904–1910, ремонт 1930–1932, реконструкція 1965)¹⁵. Згідно з інвентарем 1767 р. в тильній частині території костьола розташовувався «дитинець» плебанії¹⁶. Об'єм нави і пресбітеріуму храму збережені до нашого часу. У 1965 р. до головного фасаду прибудовано нову споруду будинку культури. (*л. 3*). На південь від парафіяльного костьола між 1869–1893 рр. звели нову плебанію (частково перебудована в 1936–1938 рр.)¹⁷, тепер корпус районної лікарні.

Згідно з дослідженнями останніх десятиліть територія середмістя Галича змінювалась. Так, первісне місто-торговиця окреслювалось в межах приринкових кварталів¹⁸. Згідно з люстрацією 1572 р.

⁹ Федунків З. Галицький релігійний центр. Проблеми і факти / З. Федунків. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. – С. 165.

¹⁰ Могитич Р. Назв. праця. – С. 12–15.

¹¹ Pełeński J. Op. cit. – S. 183, 185.

¹² Brzezina K. Op. cit. – S. 53–72.

¹³ Pełeński J. Op. cit. – S. 178.

¹⁴ Могитич Р. Названа праця. – С. 12–15.

¹⁵ Brzezina K. Op. cit. – S. 53–72.

¹⁶ Inwentarz starostwa halickiego 1767 r. // Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 141 (О. Чоловського), оп. 1, спр. 2147, арк. 7.

¹⁷ Brzezina K. Op. cit. – S. 53–72.

¹⁸ Могитич Р. Назв. праця. – С. 12–15.

сучасна вулиця Караїмська була за межами середмістя¹⁹. У XVI ст. Галич мав два розвинені передмістя: Запаркання з церквою Святого Миколая (знесена 1972 р.²⁰) і Лавринів Кут (тепер територія села Залукви) з церквою Святого Михайла²¹.

Станом на 1630 р. територія міста збільшилася до сучасних вулиць І. Франка і Святого Миколи²². До середмістя ввійшли забудова вулиці Караїмської з дерев'яною кенасою (перебудована на муровану близько 1834 р.²³, знесена у 1980-х рр.) (л. 4), забудова при східних схилах Замкової гори з синагогою на сучасній вул. Коновальця та південна частина ринку з комплексом костюлу Вознесіння Найсвятішої Панни Марії²⁴. Станом на 1767 р. Галич мав чотири передмістя: Підвалля, Запаркання, Калуське і Залуквинське. (л. 5). До середмістя належали міські дільниці: Західна, Східна, Північна, Затильна, Руська, Караїмська, Козячий ринок, жидівські і шляхетські квартали²⁵. Ідентифікація дільниць потребує окремого наукового дослідження історичної топографії Галича.

У XVII ст. середмістя було оточене з трьох боків валами з п'ятьма баштами і трьома брамами, про що повідомляють історичні описи²⁶. Наприклад, інвентар галицького староства 1627 р. фіксує, що мешканці Галича споруджували міські вали²⁷; люстрація 1629 р. описує осідання міських валів та руйнування частоколу і башт²⁸; «Сводная галицко-

¹⁹ Baliński M. *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana* / M. Baliński. – Warszawa, 1845. – Т. 2. – Cz. 2. – S. 852.

²⁰ Архітектор Зенон Соколовський: Архітектура в малюнках – пасія життя // Архітектурний вісник. – Львів, 2003. – С. 15–16.

²¹ Baliński M. *Op. cit.* – S. 695, 699.

²² Могитич Р. Назв. праця. – С. 12–15.

²³ Brzezina K. *Op. cit.* – S. 53–72.

²⁴ Могитич Р. Назв. праця. – С. 12–15.

²⁵ *Inwentarz starostwa halickiego 1767 r.* // Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 141 (О. Чоловського), оп. 1, спр. 2147, арк. 7–16; Грабовецький В. Нарис історії Галича / В. Грабовецький. – Галич, 1997. – С. 168.

²⁶ Федунків З. Міські укріплення Галича / З. Федунків // Регіональний науково-методичний альманах *Краснавець Прикарпаття*. – 2013. – № 21. – січень–травень. – С. 14–17.

²⁷ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. – Warszawa, 1882. – Т. 3. – S. 17.

²⁸ ЛНБ НАНУ. Відділ рукописів, ф. 9, оп. 1, спр. 247, С. 1–37, 40, 41; Федунків З. Міські укріплення Галича. – С. 14–17.

русская летопись съ 1600 по 1700 годъ» повідомляє, що 1658 р. галицький староста Андрій Потоцький модернізував міські укріплення²⁹.

На сьогодні значну частину складових елементів історичної об'ємно-розпланувальної структури, які творили середовище міста, втрачено. Так, у міжвоєнний період архітектурно-просторова організація ринкової площі зазнала функціональної деформації. Через спорудження нового мосту і руйнування у Першу світову війну пошкоджену міську ратушу – конвент францисканців, розібрали, і відбулася регуляція ринкової площі в напрямку мосту, внаслідок якої площа втратила майже всю забудову східного приринкового кварталу і свою первісну форму. Ми припускаємо, що в XIX ст. також відбулась перманентна деформація західної сторони ринку і вулиці Караїмської. У другій половині XX – на початку XXI ст. архітектурно-просторову організацію ринкової площі (майдану Різдва) здійснювали з частковим урахуванням її історичної об'ємно-розпланувальної структури. (*л. 6*).

За результатами ідентифікації цінних історичних елементів міського простору і планувальної структури Галича ми припускаємо, що історичну ринкову площу знакують будинки на майдані Різдва: № 12–24 (західна сторона); № 28а/30 і № 31 (північна сторона); № 8, 9 (східна сторона). Прямокутний видовжений будинок клубу, зблокований з нартексом колишнього парафіяльного костьолу, знакує периметральну огорожу історичного комплексу костьолу, зокрема і втрачену дзвіницю, які фланкували ринкову площу з півдня. (*л. 7, 8*).

Отже, головні елементи архітектурно-розпланувальної структури міста (ринкова забудова, церква, костьол і ратуша, й інші сакральні та громадські споруди, яких сьогодні не існує) утворювали єдину лінійну композицію, повздовжня вісь якої була орієнтована на ратушу і перпендикулярна до осей симетрії церкви, конвенту і костьолу.

На основі проведених натурних обстежень, планувального аналізу, ідентифікації цінних історичних елементів міського простору ми можемо зробити висновок про існування у XVI – на початку XVIII ст. на території Галича міста-фортеці з перехідним архітектурно-планувальним укладом ідеального міста з нерегулярною схемою абрису плану, який поєднує елементи Середньовіччя і Ренесансу.

Щоб розв'язати проблему збереження архітектурно-містобудівної спадщини історичного ядра Галича, потрібно розробити та впровадити

---

²⁹ Петрушевич А. Сводная галицко-русская летопись съ 1600 по 1700 годъ / А. Петрушевич // Сборник Галицко-Русской Матицы 1873. – Львовъ, 1874. – С. 551.

концепцію регенерації історичного середовища міста і вжити комплекс заходів щодо збереження, охорони та співіснування історико-культурної спадщини і сучасної забудови. В першу чергу слід провести науково-дослідні роботи; архітектурно-археологічні та архітектурно-реставраційні дослідження; здійснити розкриття збереженої автентичної субстанції підземного рівня – цінних елементів міської структури з дальшим їх експонуванням; реалізувати заходи з консервації, реставрації, адаптації до сучасних потреб цінних історичних об'єктів, з відтворення історичної парцеляції квартальної забудови, а також здійснити інші важливі заходи в рамках програми регенерації.

Larysa Polishchuk (Ivano-Frankivsk, Ukraine).

**Historical shape and the planning structure
of Halych during the XVI–XVIIIth centuries**

Space-planning structure of Halych, formed during the XVI–XVIIIth, is a reflection of European urban planning theories and represents an overpass architectural and planning structure of ideal city with its irregular planning scheme, that combines elements of Middle Ages and Renaissance, and requires the development and implementation of specific programs concerning protection and preservation of the historic environment, which is threatened.

Key words: *Halych, space-planning structure, downtown, market square.*

Іл. 1. Церква Різдва Христового. Поштівка початку ХХ ст.

Іл. 2. Ратуша (колишній конвент). Поштівка початку ХХ ст.

*Ил. 3.1. Костьол Вознесіння Найсвятішої Панни Марії.
Поштівка початку ХХ ст. (Джерело: Kościoły i klasztory
rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego. Materiały do dziejów
sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. — Kraków,
2006. — Kraków, 2006. — Т. 14)*

*Ил. 3.2. Костьол Вознесіння Найсвятішої Панни Марії.
Існуючий стан. Фото 2015 р.*

*Іл. 4.1 Забудова вулиці Караїмської.
Поштівка 1910 р. (Джерело: <http://primo.nli.org.il>).*

Іл. 4.2. Існуючий стан забудови. Фото 2015 р.

Ил. 4.3. Фото 2009 г.

Ил. 4.4. Фото 2015 г.

Іл. 5. Реконструкція історичної планувальної структури міста Галича XVII–XVIII ст. Експлікація:

- 1) Старостинський замок; 2) ринкова площа з ратушею;*
- 3) церква Різдва Христового; 4) комплекс костьолу Вознесіння Найсвятішої Панни Марії; 5) комплекс кляштору францисканців;*
- 6) синагога; 7) кенаса; 8) приринкові квартали;*
- 9) міські квартали; 10) міські брами; 11) церква Святого Миколая;*
- 12) передмістя.*

*Ил. 6.1. Ринкова площа. Загальний вид.
Поштівка початку ХХ ст.*

Ил. 6.2. Ринкова площа. Фото 2015 р.

*Ил. 7.1. Забудова північної сторони ринкової площі (майдану Різдва).
Фрагмент поштівки початку XX ст.*

*Ил. 7.2. Забудова західної сторони ринкової площі (майдану Різдва)
Фото 2015 р.*

Ил. 7.3. Фрагмент поштівки початку ХХ ст.

Ил. 7.4. Фото 2015 р.

*Ил. 8.1. Забудова східної і південної сторін ринкової площі
(майдану Різдва).*

*Фотографія початку ХХ ст. (Джерело: Kościoły i klasztory
rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego. Materiały do dziejów
sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. — Kraków,
2006. — Kraków, 2006. — Т. 14)*

Ил. 8.2. Теперішній стан. Фото 2015 р.